

Дослідження мовної інтерференції у соціальному, психологічному й лінгвістичному планах

Т. М. Єфименко

МНУ імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
Corresponding author. E-mail: efimenko2712@mail.ru

Paper received 29.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-150VI43-17>

Анотація. У статті аналізуються теоретичні засади дослідження інтерференції, з'ясовується сутність поняття «інтерференція», характеризуються класифікації загальнолінгвістичних ознак даного мовного явища, дослідження її ролі та функції у соціальному, психологічному й лінгвістичному планах. Комплексне вивчення міжмовної інтерференції з позицій соціо- та психолінгвістики, що сприятиме розкриттю причин виникнення, попередження, виявлення й подолання явищ мовної інтерференції.

Ключові слова: інтерференція, мовні контакти, акцент, двомовність, білінгви, психолінгвістика.

Введення. Мова чутливо реагує на всі процеси, які відбуваються у суспільстві. Контакти з носіями інших мов, побудова писемності, розробка або реформа правопису, розробка науково-технічної та суспільно-політичної термінології тощо – всі ці процеси у більшій чи меншій мірі залишають відбиток на розвитку мови, яка, в свою чергу, зазнає помітного впливу всіх названих вище факторів. Причиною виникнення інтерференції є той факт, що людина будує своє іншомовне висловлювання згідно норм рідної мови та встановлює між окремими мовними фактами іноземної мови невластиві зв'язки та відносини. Врахування інтерференції під час вивчення іноземної мови дозволяє попередити помилки та зменшити їх кількість, тим самим полегшити процес навчання та ідентифікувати його, сприяє більш ефективному розвитку вторинної мовної компетенції, зменшує навчальний час на оволодіння новим матеріалом та дозволяє ефективніше розвивати самоконтроль і попередити виникнення інтерферентних явищ у студентів.

Короткий огляд публікацій по темі. Мовна інтерференція неодноразово перебувала об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Зокрема, ця проблематика є колом наукових інтересів таких учених, як А. В. Капуш, А. С. Д'яков, В. Н. Комісарова, Е. Мегісте, Б. Куделько, Й. Хольц-Ментері, О. А. Шаблій, Т. Р. Кияк, Ю. О. Карпенко та інші.

Мета статті. Полягає в дослідженні інтерференції, визначенні її значення, з'ясуванні змісту поняття «інтерференція», охарактеризуванні класифікації загальномовних ознак інтерференції.

Матеріали та методи. В результаті спостереження за поведінкою мов і їх вивченням у багатонаціональних державах таких, як Великобританія, Франція, США, Росія і в інших країнах, в кінці 19 століття вчені прийшли до висновку про те, що мови впливають один на одного і відбувається змішання мов. У 1875 році була опублікована книга І.А. Бодуена де Куртене «Досвід фонетики резьянських говорів І. Бодуена де Куртене», в якій він говорить про змішаний характер мов. Під впливом мов один на одного І.А. Бодуен де Куртене розумів конвергентну перебудову мов в ході контактів. Вплив змішання мов, проявляється в двох напрямках: з одного боку воно вносить в цю мову з чужої мови властиві йому елементи (запас слів, синтаксичні обороти, форми, вимова); з ін-

шого ж боку, воно є винуватцем ослаблення ступеня і сили розрізняється, властивої окремим частинам даного мови. [1, с. 366]

Аналогічні ідеї висунув і Г. Шухардт. Він зауважив, що мовне змішання - результат не стільки запозичення, скільки взаємного пристосування контактуючих мов в сторону їх спрощення. Думка І.А. Бодуена де Куртене про те, що при контакті мов відбувається не тільки запозичення тих чи інших елементів, а й ослаблення ступеня і сили розрізнення, властивої окремим частинам мови, тобто спрощення системи в цілому, була продовжено і уточнено Л.В. Щербой. У 1907 році за пропозицією І.А. Бодуена де Куртене він почав дослідження східно-лужицької говірки. Ці дослідження дозволили Л.В. Щербі зробити висновки, які мають фундаментальне значення для сучасної теорії мовних контактів. Роботи Л. В. Щерби намітили програму вивчення і опису мовних контактів як процесу інтерференції. Сутність цього процесу визначається взаємним пристосуванням мови мовця і мови слухача і відповідною зміною норм обох контактуючих мов. [20, с. 176].

Таким чином, думка про деформуючий вплив першої мови при змішаній двомовності висловлювалася ще Л.В. Щерба, хоча термін інтерференція він і не використав. Термін інтерференція вперше став використовуватися в точних науках, де він означає взаємодію, взаємовплив, результат якого може бути як позитивним, так і негативним.

Результати та їх обговорення. Термін «інтерференція» (від англ. interference) був створений у Празькій лінгвістичній школі, де вона визначається як процес відхилення від норм контактуючих мов. Проте широке визнання цей термін отримав відразу після виходу друком монографії У. Вайнрайха [1]. Спочатку термін «інтерференція» використовувався тільки в фізиці та позначав взаємне посилення та ослаблення хвиль при їх накладанні одна на іншу. В теперішній час він отримав широке розповсюдження в психології, лінгвістиці та методиці викладання іноземної мови.

Так, у психології інтерференція розглядається як виникнення перешкод унаслідок перенесення навичок і вмій з однієї діяльності в іншу. Це – «зумовлений об'єктивними розбіжностями процес конфліктної взаємодії мовних механізмів, що проявляється зовні у мові білінгва у відхиленнях від закономірностей одні-

єї мови під впливом негативної взаємодії іншої або внаслідок внутрішньомовних впливів аналогічного характеру» [2, с. 6, 9].

Однак в психолінгвістичній та методологічній літературі термін «інтерференція» використовується спеціалістами неоднозначно: деякі вкладають в його зміст як позитивний, так і негативний вплив рідної мови, інші – тільки негативний вплив рідної мови нерідну, що вивчається. Така різниця в думках пояснюється складністю та багатоаспектністю самого явища, яке супроводжується в процесі увімкнення в діяльність механізму переключення кодів на різних етапах засвоєння першої нерідної мови, другої нерідної.

З лінгвістичної точки зору термін «інтерференція» використовується у зв'язку із вивченням проблеми контактування мов для позначення тих змін, які спостерігаються в мові носіїв двомовності (багатомовності) як результат взаємодії різних мовних систем. Однак у визначенні поняття мовної інтерференції немає повної єдності серед лінгвістів. Деякі пов'язують її із поняттям мовної норми, інші – з лінгвістичним переплетенням (накладанням). Деякі трактують це поняття широко, включаючи в її зміст явища запозичення та субстрату, інші – вузько, обмежуючись лише порушеннями мовних норм в мовленні [3, с. 104-110, 9].

Загальною передумовою інтерференції є те, що людина, розмовляючи другою мовою, завжди якоюсь мірою використовує навички мовлення рідною (або основною) мовою, наприклад, навичку розрізнення дзвінких і глухих приголосних, навичку вживання іменника в функції присудка тощо.

Психологи розглядають інтерференцію як виникнення перешкод внаслідок перенесення навичок і умінь з однієї діяльності у іншу. З огляду на психолінгвістичний бік цього явища, оскільки форма мовних творів, викликаних інтерференцією, обумовлена функціонуванням психофізіологічних механізмів їх породження, то інтерференцію необхідно розглядати, як «обумовлений об'єктивними розбіжностями процес конфліктної взаємодії мовних механізмів, що виявляється зовні у мові білінгва у відхиленнях від закономірностей однієї мови під впливом негативної взаємодії іншого чи внаслідок внутрішньомовних впливів аналогічного характеру» [9, 12].

У психолінгвістиці інтерференцію розглядають як невід'ємну складову частину процесу повільного поступового проникнення того чи іншого іншомовного елемента в систему певної мови в процесі оволодіння нею.

У лінгвістиці проблема інтерференції досліджується в рамках мовних контактів і це поняття розуміють як «порушення білінгвами (людиною, яка володіє двома мовами) норм і правил співвідношення двох контактуючих мов» [4, 11, с. 162]. На думку Е. Хаугена, інтерференція являє собою «випадки відхилення від норм мови, що з'являються в мові двомовних носіїв у результаті знайомства з іншими мовами» [4, 19, с. 65].

У соціолінгвістичній науці репрезентований широкий спектр думок і поглядів щодо явища інтерференції. С. Семчинський називає інтерференцію «процесом взаємодії систем та елементів цих систем у мовах, що контактують» [9, 18, с. 3].

У методиці викладання іноземних мов інтерференція розглядається як негативний результат неусвідомленого перенесення колишнього лінгвістичного досвіду, як гальмівний вплив рідної мови на досліджувану іноземну.

Цю думку поділяють вітчизняні та зарубіжні дослідники. Так, В.В. Клімов вважає, що

інтерференція є результатом накладання двох систем у процесі мовлення. На думку Н.Б. Мечковської, інтерференція – це помилки під час говоріння іноземною мовою, викликані впливом рідної мови [4, 15, с. 8].

На думку Р.К. Міньяр-Белоручева, інтерференція це накладення сформованих навичок на ті, що формуються знову зі знаком мінус, те ж саме, що й негативний переніс [4, 16, с. 18].

Ю. Жлуктенко вважає, що інтерференція – це «зміни в структурі мови та її семантиці, що визначаються міжмовною взаємодією у ситуації мовного контакту» [8, с. 76, 9], змішуючи процес інтерференції з її можливими наслідками для мови, що зазнає впливу.

У сучасному лінгвістичному словнику О. Селіванової знаходимо наступне визначення цього поняття: «Інтерференція – взаємне проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент. Інтерференція є відхиленням від стандартів рідної мови, мовленнєвою помилкою. Інтерференція може охоплювати всі рівні мови, однак особливо послідовно виявляється у фонетиці у вигляді ідеофонії. Інтерференція може виникати при засвоєнні нерідної мови індивідом або за умови існування тривалих мовних контактів» [9, 17, с. 211].

О. Лазаренко вважає, що інтерференцію потрібно пов'язувати з мовленнєвим рівнем, бо в мові відбувається вже не інтерференція, а процес усталення деяких наслідків інтерференції, і називає інтерференцією заміну в мовленні білінгва елементів однієї мови елементами іншої. Заміну мовних елементів дослідниця розглядає як відхилення від літературної норми (або діалектної, якщо інтерференція відбувається на рівні діалекту) тієї мови, що зазнає інтерференції. Унаслідок цього процесу в мовленні такої мови виникає інтерференційна помилка, яку автор називає інтерферемою. Для характеристики інтерферентної лексичної помилки мовознавець пропонує терміни «інтерферонімія» – okazionale запозичення лексичних одиниць з однієї мови в іншу в результаті міжмовної інтерференції; «інтерферонім» – слово, що виникло внаслідок такого запозичення [7, 9].

О. Ткаченко також погоджується з думкою, що інтерференція виявляється у мовленні двомовної людини: «Інтерференція – взаємодія мовних систем при двомовності, яка виникає при мовних контактах, або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови. Є відхиленням від норми й системи другої мови під впливом рідної мови. Інтерференція виявляється як іншомовний вплив у мовленні людини, що володіє двома мовами; цей вплив може бути стабільним (як характеристика мовлення колективу) і минулим (як чиясь індивідуальна особливість). Головне джерело інтерференції – розбіжність у системах взаємодіючих мов: різний фонемний склад, різні правила позиційної реа-

лізації фонем, їхньої сполучуваності, різні інтонації, різний склад граматичних категорій і способів їхнього вираження тощо» [9, 13, с. 241-245].

Протягом тривалого часу вважалося, що міжмовна інтерференція відбувається лише в одному напрямі – з рідної мови в іноземну. Кінець цій думці поклала мовознавець Е. Мегісте, яка займалася дослідженням проявів інтерференції у трилінгвів. Учена дійшла висновку, що фактично лише одна з мов, якими володіє трилінгв, є «активною». За її дослідженням, це та мова, яку трилінгви використовують у повсякденній практичній діяльності (навчання, професійній діяльності тощо) та якою активно спілкуються упродовж певного часу (у Мегісте – від одного року й більше). При цьому їхня рідна мова переходить у розряд пасивної – мови винятково домашнього вжитку з обмеженим певною побутово-родинною тематикою лексиконом [9, 14, с. 81]. Цей факт дає підстави стверджувати, що інтерференція відбувається не з рідної мови в іноземну, а з іноземної мови в рідну й навпаки.

У межах екстралінгвального принципу дослідники виокремлюють психолінгвістичний та соціолінгвістичний підходи до класифікації мовної інтерференції. Використовуючи психолінгвістичний підхід до цієї імперії знань, розрізняють підсвідомі й свідомі мовні інтерференції. Соціолінгвістичний підхід класифікації залежить від соціолінгвістичних чинників, таких як мовні контакти та мовна орієнтація. У зв'язку з цим мовні інтерференції поділяються на комунікативні (такі, що виникають через мовні контакти) й еталонні (такі, що виникають через мовну орієнтацію). За лінгвальною принципом, тобто залежно від того, у якому мовному аспекті мовні інтерференції спостерігаються, їх розподіляють на графічні, фонетичні, граматичні й лексичні [7, с. 16-53, 9].

У методичній літературі виокремлюють такі види інтерференції: 1) за походженням – зовнішня і внутрішня; 2) за характером перенесення навичок рідної

мови – пряма і непряма; 3) за характером прояву – неприхована і прихована; 4) за лінгвістичною природою – фонетична, лексична, граматична. Явище інтерференції також розглядається як відхилення від правил мовленнєвої реалізації, що відбувається у свідомості мовця внаслідок накладання елементів первинної (рідної) мовної системи на вторинну (українську). Ю. Дешерієв щодо цього питання зазначає: «У результаті взаємодії, взаємовпливу структур і структурних елементів двох основних компонентів білінгвізму у процесі мовної діяльності білінгвів виникає міжмовна інтерференція [6, с. 28, 9]».

У. Вайнрайх, говорячи про роль багатомовних носіїв у подоланні мовних кордонів в

умовах розмаїття мов та однаковості / різноманіття в області культури, яке має місце у різних регіонах земної кулі, вважає, що точний опис взаємозв'язків між мовними, психологічними та суспільно-культурними чинниками, що беруть участь в сучасних ситуаціях мовного контакту, передбачає дослідження двомовності методами цілого комплексу суміжних наук [2, с. 25, 9], таких як етнолінгвістика, лінгвокраїнознавство, психолінгвістика, лінгвокультурологія.

Висновки. Інтерференція – це явище, властиве індивіду, проте, слід зазначити, що при масовій двомовності однотипні інтерференційні процеси характеризують мовлення багатьох осіб, і, закріпившись в ідіолектних мовних системах, вони починають впливати також і на мовну компетенцію монолінгвів, що призводить до мовних змін.

До перспективних напрямів подальшого наукового пошуку шляхів вирішення аналізованої проблеми слід віднести: детальний аналіз кожного із зазначених видів інтерференції, створення методики попередження та подолання міжмовної інтерференції в усному мовленні студентів-філологів. Врахування інтерференції під час вивчення іноземної мови дозволяє попередити помилки, зменшити їх кількість і тим самим полегшити процес навчання та ідентифікувати його.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ Избранные труды по общему языкознанию. – Т.– М., 1963. – С. 364.
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. – Вып. 6. Языковые контакты. – М., 1972. – С. 25-60.
3. Валігура О. Р. Систематизація ознак мовної інтерференції / О. Р. Валігура // Нова філософія / за ред. Манакіна В. М. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 36. – С. 104-110.
4. Волошок І.Ю. Інтерференція та її типи на різних мовних рівнях / «Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Херсон, 2012. – № 2. – С. 81-85.
5. Гавранек Б. К проблеме смешения языков // Новое в лингвистике. – М.: Прогрес, 1972. – Вып. 6: Языковые контакты. – С. 94-111.
6. Дешерієв Ю. Д. Основные тенденции функционирования и развития национально-русского двуязычия / Ю. Д. Дешерієв // Русский язык в национальной школе. – 1978. – № 2. – С. 26-32.
7. Д'яков А. С. Основы термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – С. 218.
8. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти: Проблеми інтерлінгвістики. – К.: вид-во Київ. Ун-ту, 1966. – С. 135.
9. Кардаш Л.В. Різномасштабні дослідження мовної інтерференції / Збірник наукових праць «Молодий вчений» (педагогічні науки). – Херсон, 2016. – № 2. – С. 280-283.
10. Карлинський А. Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции: Автореф. дис. докт. филол. наук. – К., 1980. – С. 48.
11. Комиссаров В. Н. Слово о переводе / Комиссаров В. Н. – М.: Междунар. отношения, 1973. – С. 162 – 168.
12. Короткова О. Н. Фонологический механизм языковой интерференции: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. «Теория языкознания» / О. Н. Короткова. – М., 1986. – С. 19.
13. Кульчицька Н. О. Особливості явища інтерференції в процесі навчання англійської мови як другої іноземної у філологічному ВНЗі / Н. О. Кульчицька // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (педагогічні науки). – Бердянськ, 2010. – № 3. – С. 241-245.
14. Манакін В. М. Конвергентне формування і проблема інтерференції в умовах близькородственного двуязычия // Проблеми міжпредметних зв'язків в умовах білінгвізму. – Дрогобич, 1990. – С. 80-82.
15. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика / Мечковская Н. Б. – М.: Аспект-Пресс, 2000. – С. 207.

16. Миньяр-Белоручев Р. К. Методический словарь. Толковый словарь терминов методики обучения языкам / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М., 1996. – С. 144.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – С. 712.
18. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – К.: Вища школа, 1974. – С. 256.
19. Хауген Э. Языковой контакт / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – Вып. 6. – М.: Прогресс, 1972. – С. 61 – 80.
20. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность: сборник работ/ Под ред. Л.П. Зиндер, М.И. Матусевич. – М.: УРСС, 2004. – С. 432.

REFERENCES

1. Baudouin de Courtenay Selected Works on General Linguistics. - M.-M., 1963. - P. 364.
2. W. Weinreich Monogamy and multilingualism / W. Weinreich // New in Linguistics. - Вып. 6. Language contacts. - М., 1972. - С. 25-60.
3. Valigura O. R. Systematization of signs of speech interference / O. R. Valigura // New Philosophy / ed. Manakin V.M. - Zaporizhzhya: ZNU, 2009. - No. 36. - P. 104-110.
4. Voloshok I.U. Interference and its types at different language levels / "Collection of scientific works" Pedagogical sciences ". - Kherson, 2012. - No. 2. - P. 81-85.
5. Gavranek B. On the problem of confusing languages // New in linguistics. - М.: Progress, 1972. - Ex. 6: Language contacts. - P. 94-111.
6. Desheriev Yu.D. Main Trends in the Functioning and Development of the National-Russian Bilingualism / Desheriev Yu.D. // Russian in the National School. - 1978. - No. 2. - P. 26-32.
7. A.A. Dyakov Fundamentals of Terminology: Semantic and Sociolinguistic Aspects / A.S. Dyakov, T. R. Kiyak, Z. B. Kudelko. - К.: View. House "KM Academia", 2000. - P. 218.
8. Zhluktenko Yu. O. Language contacts: Problems of interlingualism. - K.: a kind of Kiev. Un-th, 1966. - P. 135.
9. Kardash L.V. Different aspects allowed the study of language interference / Proceedings of "young scientist" (teaching science). - Kherson, 2016. - No. 2. - P. 280-283.
10. Karlinsky A.E. Fundamentals of the theory of interaction of languages and the problem of interference: Avtoref. dis. Doct. philol. sciences. - К., 1980. - P. 48.
11. Komissarov V. N. The word about translation / Komissarov V. N. - Moscow: International. relationship, 1973. - P. 162 - 168.
12. Korotkova O.N. Phonological mechanism of language interference: the author's abstract. dis. for scientific research. degree of Cand. philol. Sciences: spec. "The theory of linguistics" / O.N. Korotkova. - М., 1986. - P. 19.
13. Kulchytska N.O. Peculiarities of the phenomenon of interference in the process of teaching English as the second foreign language in the philological university / N.O. Kulchytska // Collection of scientific works of the Berdyansk State Pedagogical University (pedagogical sciences). - Berdyansk, 2010. - No. 3. - P. 241-245.
14. Manakin V. M. Convergent formations and the problem of interference in the conditions of close-bilingualism // Problems of interpersonal relations in the conditions of bilingualism. - Drohobych, 1990. - P. 80-82.
15. Mechkovskaja N. B. Social Linguistics / Mechkovsky N. B. - Moscow: Aspect-Press, 2000. - P. 207.
16. Minyar-Beloruhev RK Methodological vocabulary. Explanatory dictionary of terms of the methodology of teaching languages / RK Minyar-Beloruhev. - М., 1996. - P. 144.
17. Selivanova O. Modern Linguistics: Directions and Problems: Textbook / O. O. Selivanova. - Poltava: Environment - K, 2008. - P. 712.
18. Semchinsky S.V/ Semantic Interference of Languages / S.V. Semchinsky. - К.: High school, 1974. - P. 256.
19. Haugen E. Language contact / E. Haugen // New in linguistics. - Extract 6. - Moscow: Progress, 1972. - P. 61 - 80.
20. Shcherba L.V. Language system and speech activity: collection of works, Ed. L.R. Zinder, M.I. Matusевич. - М.: URSS, 2004. - P. 432.

Researches of the language interference in the social, psychological and linguistic meaning

T. M. Yefymenko

Abstract. The theoretical bases of the interference research are analyzed in this article, the concept of «interference» is found out, the classification of generally linguistic features of the linguistic phenomenon is characterized, studying of its role and function in the social, psychological and linguistic meaning. Comprehensive study of interlingual interference from the point of view of social and psycholinguistics, which will facilitate the disclosure of the causes of the emergence, prevention, detection and suppression of speech interference phenomena.

Keywords: *interference, language contacts, accent, bilingualism, bilinguals, psycholinguistics.*

Исследования языковой интерференции в социальном, психологическом и лингвистическом планах

T. M. Ефименко

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы исследования интерференции, выясняется содержание понятия «интерференция», характеризуются классификации общелингвистических признаков данного языкового явления, исследование ее роли и функции в социальном, психологическом и лингвистическом планах. Комплексное изучение межъязыковой интерференции с позиций социо- и психолингвистики, что будет способствовать раскрытию причин возникновения, предупреждение, выявление и преодоление явлений языковой интерференции.

Ключевые слова: *интерференция, языковые контакты, акцент, двуязычие, билингвы, психолингвистика.*